

NAGYMIHÁLYI GÉZA

A bizánci szakrális építészet hatása Nagy Szulejmán korszakára

AZ IKONOLÓGIA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI MÓDSZERTAN. AZ IKONOGRÁFIA A MŰALKOTÁSOK TARTALMÁT, EREDETÉT ÉS VARIÁCIÓIT TÁRGYALJA, AZ IKONOLÓGIA PEDIG A MŰALKOTÁS ÁLTAL KÉPVISELT MENTALITÁST, A MÖGÖTTES KULTÚRA VILÁGKÉPÉT KUTATJA. AZ ÉPÍTÉSZET TERÜLETÉN FONTOS AZ ALAPRAJZ ÉS A TÖMEGALKÍTÁS, DE IKONOLÓGIAI SZEMPONTBÓL A LÉNYEG A TÉRSZERVEZÉS. AZ ÉPÍTÉSZ A HATÁRTALAN TÉRBŐL KÖRÜLHATÁROL EGY TERET, ÉS AZT ÚGY SZERVEZI MEG, HOGY EGY KÖZÖSSÉG MENTALITÁSÁT, HITÉT KÖZVETÍTSE. A SZERVEZETT TÉR ÉPÍTETT VILÁGKÉP, SZEMBEN A FUNKCIONÁLIS ÉPÍTÉSZET MERŐ GYAKORLATIASSÁGÁVAL.

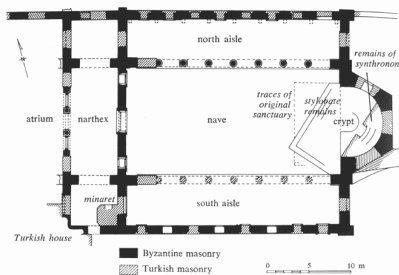
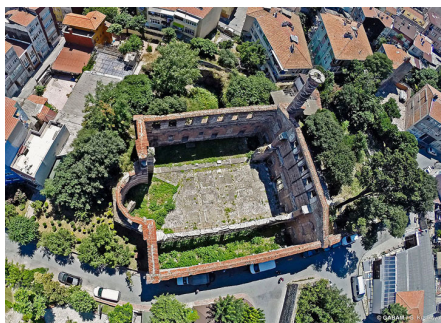

Témánk szempontjából fontos a nyugati és a keleti templomépítészet rövid, ikonológiai összehasonlítása. A nyugati templom egy axiális (vízszintes) tengelyre felfűzött hosszanti térsor: az előcsarnok, a hajó és a szentély. Ez egy áramló tér, haladásra inspirál, el kell jutni valahonnan valahová, a profán világból a szent helyre, az előcsarnokból a hajón át a szentélyig, ami a végső cél. Ez egy aktív tér. A keleti templom ezzel szemben egy függőleges tengely köré szervezett, kupolával borított centrális tér, a kozmosz modellje, egy meditatív tér. A következőkben néhány példán keresztül bemutatjuk a bizánci templom térfejlődését, a bazilikától a kupolás templomig.

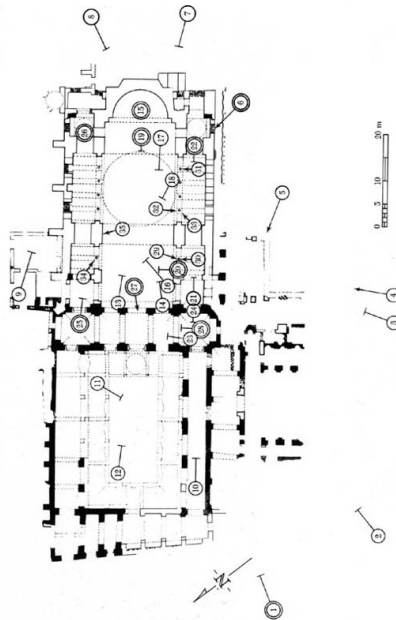
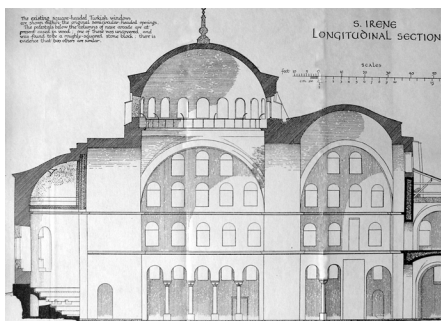
Nagy Szent Konstantin császár 330. május 11-én avatta fel a birodalom új fővárosát, Konstantinápolyt, amely sok évszázadon át az egyetlen keresztény metropolisz szerepét töltötte be. Hamar kialakult a keresztény Kelet fő jellegzetessége: a „Gesamtkunstwerk”, azaz egy jellegzetes „összművészet”. Ez a filozófiai háttér, a teológiai módszertan (patrisztikus irodalom), az építészet, a liturgia és a szakrális művészet egymásba fonódását, tökéletes egységét jelenti. A birodalom 1453-ban elesett, de a bizánci örökséget a mai napig megőrizte a posztbizánci világ, a szlávok, a bolgárok, örmények stb.

TÉRFEJLŐDÉS A BIZÁNCI TEMPLOMÉPÍTÉSZETBEN

A **Sztudion monostor temploma** kiváló konstantinápolyi példája ennek a törekvésnek. Sztudiosz patrícus építette 454-ben a templomot és a mintegy ezer szerzetest befogadó főmonostort. A szerzetesek az egész bizánci történelmet befolyásolták, ebből a monostorból kerültek ki nevezetes személyek, például Sztudita Teodor, Damaszkuszi Szent János, valamint Cirill és Metód. A templom szabályos, háromhajós bazilika, az oktogon három oldalával záródó szentéllyel, amely a teremtés nyolcadik napjának jelképe.

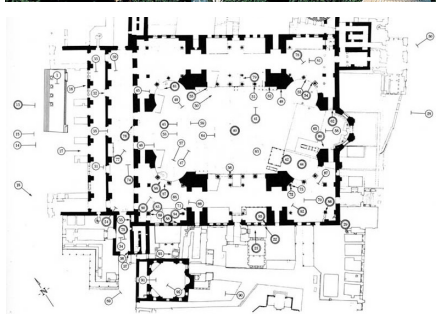

Az **Hagia Eiréné-templom** nem egy személyről vagy szentről van elnevezve, hanem a birodalmi béke eszméjéről: a Nea Rómé, vagyis Új Róma küldetése (Konstantinápolyt nevezték így) a világbéke feletti örökös. A város első temploma a városi püspök székhelye. Többszöri lerombolása után végső formáját

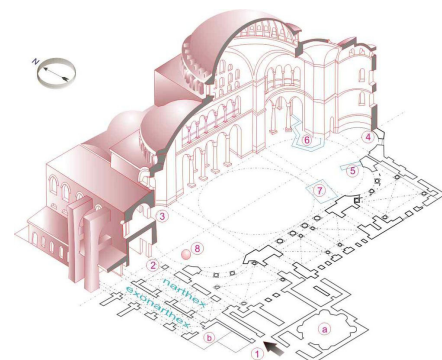
740-ben nyerte el. Az előcsarnokot követően szokatlan térszervezés tárul a látogató szemé elé. A háromhajós bazilikát két kupola fedi, amelyek roppant félköríves támasztékokon (archivolt) nyugszanak. A kisebbik kupola vállvonala ovális. Íme, a hosszanti és a centrális tér egybeépítése. 1453 után a szultán fegyverraktára lett, jelenleg hangversenyek színhelye.

Az **Hagia Szophia** a legnagyobb hatású keresztény templom, épített hitvallás. Nagy Jusztiniánosz császár (527–565) a Nika-

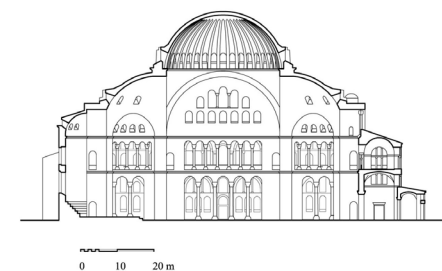

Nagy Szent Konstantin Triertől Rómán át a Szentföldre bazilikák sorát építtette fel. Az államvallássá lett egyházba tömegek áramlottak, szükség volt ennek megfelelő építészeti forma kialakítására.

lázadás után építette, a tralleszi Anthemiosz és a milétoszi Iszidorosz vezetésével, 532–537 között. Elnevezése nem köthető személyhez: a Szent Bölcsesség isteni lényegét közvetíti.

A kettős előcsarnokot (narthex) a hatalmas kupolával borított templombelső követi. A lapos, dob nélküli kupola vállvonala fölötti sűrű ablaksor mintegy lebegővé teszi a kupo-

lát, melynek terhet négy csegely (pendentif, gömbháromszög) vezeti le a külső pillérekre. A monumentalitás és reprezentáció felülmúlhatatlan alkotása ez a templom, amelyet ezer év

múlva Szinán, Nagy Szulejmán építészete szándékolt felülmúlni (ld. lentebb). Jelenleg múzeumként működik.

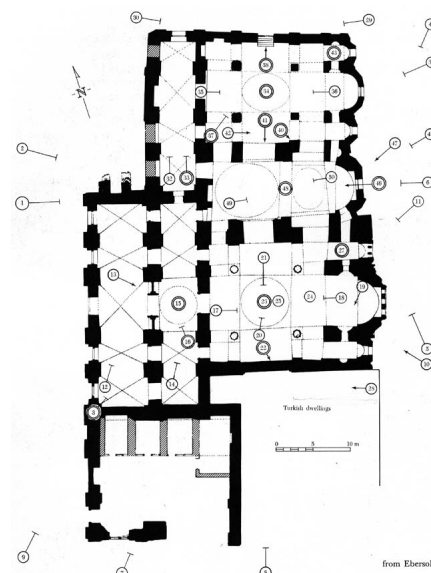

A Balkán legmonumentálisabb és méltatlanul feledésbe merült magyar vonatkozású építészeti emléke az isztambuli **Pantokrátor-templomegyüttes** (ma Zeyrek-dzsámi). Piroska (1088–1134), Szent László király árva leánya Kálmán király udvarában nevelkedett, majd II. Ioannész Komnénosz császár felesége lett, és Eiréné néven, császárnőként, hatalmas életművet hagyott maga után. A keleti és a nyugati kereszténység is szentként tiszteli. Xené néven, szerzetesnőként halt meg.

A Pantokrátor-templomegyüttes egy hatalmas monostorhoz tartozott, melyben kórház, ag-

gok menhelye, fürdő és könyvtár is működött. A monostor a IV. kereszties hadjárat és a Latin Császárság (1204–1261) alatt elpusztult. A magaslaton álló épület – a világon egyedülálló módon – három egybeépített templom, melyek belső terei átjárhatóak. Építészeti megoldásai felmutatják a bizánci építészet valamennyi erényét: a sávosan megépített falazat (kvaderkő és téglá), a szilárdságot fokozó fülkesorok és a négy kupola összefoglalja az építészeti hagyományt.

A nyugati templom, a Pantokrátor (az ítélo Krisztus) a legnagyobb méretű, napjainkban

dzsámiként használják. A középső Szent Mihály főangyalról van elnevezve, és 1134-től 1453-ig a bizánci császárok temetkezési helye volt. Kettős kupola fedi. A keleti templom a Météer Eleusza (a kegyes Istenszülő temploma). A török állam a templomegyüttes (mint muszlim dzsámi) feltárását és teljes körű renoválását 2015 őszén fejezte be.

AZ ISZLÁM ÉPÍTÉSZET

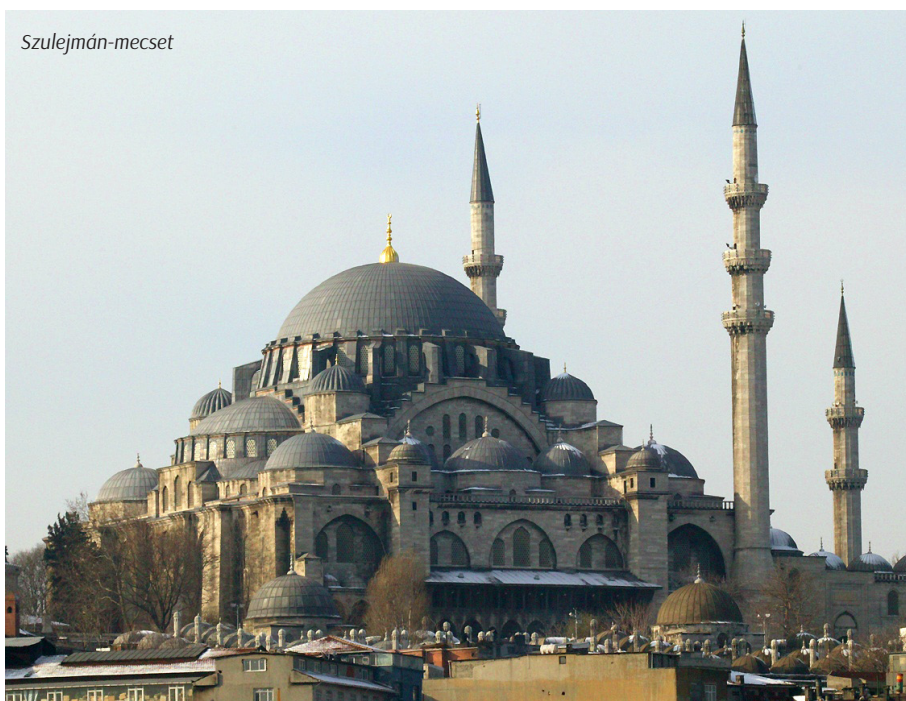
A Szulejmán-kori iszlám építészet számos forrásból táplálkozott. A gyökerek Bursában és Edirnében találhatók, de a hagyomány sokrétegű: Damaszkusz (661–750), Bagdad (750–1258), Kairó (868–1517), Córdoba (755–1236) és Granada (1236–1492) hatalmas szellemi háttérrel jelentett (zárójelben az oszmán megszállás ideje olvasható). Nyilván a török építészek jól ismerték az évszázados kapcsolatok révén az örmény, grúz és bizánci építészetet is. Meg kell jegyeznünk, hogy jelentős mentalitásbeli különbség van az arab és a török tevékenység háttérében.

A Szulejmán-kor (1520–1566) építészetére a bizánci alapmentalitás jellemző: a monumentalitásra és a reprezentációra való törekvés, de teljesen más szellemi tartalommal. A másságot a társzművészetek műfaja is alátámasztja: a bizánci templom üvegmozaik-kompozíciói teljesen más térélményt eredményeznek, mint a muzulmán dzsámi ornamentikus kavalkádja.

SZINÁN, AZ ÉPÍTÉSZ (1489–1588)

A legnagyobb építészek között tartják számon. Keresztény szülők gyermekeként került a janicsártestületbe, és ottani tevékenysége révén lett a szultán építész. Több száz épület fűződik a nevéhez, a templomokon kívül palotákat, karavánszerájokat, iskolákat, kórházakat, fürdőket is épített.

Szulejmán-mecset

A Szulejmán-mecset élete főművének számít, 1550 és 1557 között épült. Színán az Hagia Szophiát tekintette mintának, illetve túl akarta szárnyalni azt. Ne feledjük, hogy az Hagia Szophia már ezer éve állt a dzsámi építéskor. Szerkezetileg követi a centrális építészeti alapjait, ugyanakkor nem rejti el a teherhordó szerkezeteket, az építészeti tagozatokat. A fő kupola 27,25 m átmérőjű, és az Hagia Szophiához hasonlóan bordás szerkezetű. A komplexum kórházat, medreszét (iskolát) is magában foglalt.

A Szultana Ahmet-mecsetet 1609-ben kezdték építeni, az Hagia Szophiával szemben, a Hipodrom mellett. Az építető I. Ahmed szultán, az építő Sedefhar Mehmet aga, Színán tanítványa volt. Alaprajza szabálytalan, a terepadottságok miatt. A négylevelű lóhere alaprajzú épületet a központi kupola fedi, melyet félkupolák sora vesz körül. A kupola terhet négy hatalmas pillér viseli, a pendentifek közvetítésével. A díszítőcsempék színe miatt főleg az európaiak Kék mecsetnek is nevezik.

Szultana Ahmet mecset

A Szokolu Mehmed-mecset építetője Szulejmán és a következő szultánok főminisztere (nagyvezír), az 1566-os szigetvári ostrom vezetője (+1579). Az építőmester szintén Színán volt, az épületet 1572-ben adták át. Ezen épület esetében felvetődik a monumentalitás építészetelméleti mérlegelésének kérdése. A monumentalitás nem csak a hatalmas mére-

tek kérdése: ez lehet önmagában otromba is. A Szokolu-mecset viszonylag kis méretű, de gondos kivitelezése, a térszervezés zsenialitása teszi monumentálissá. Ez a gondolatmenet érvényes az ún. Küçük Aya Sofia (Szent Szergiosz és Bakkhosz) bizánci templomra, amely több mint ezer évvel előtte épült, és kiváló mintaként szolgálhatott.

Szergiosz és Bakkhosz temploma

ÖSSZEZÉS

A BIZÁNCI SZAKRÁLIS ÉPÍTÉSZET KIÉRLELT ALAPRAJZI, TÖMEGALKÍTÁSI ÉS TERSZERVEZÉSI EREDMÉNYEI KÉTSÉGTELEN HATÁSSAL VOLTAK AZ ISZLÁM VILÁG EGÉSZÉNEK, KÜLÖNÖSEN PEDIG AZ OSMÁN-TÖRÖKÖK ÉPÍTÉSZETÉRE. FŐ ALKOTÁSAI ÁTVETTÉK AZ ÁLLAMI ÉS A VALLÁSOS REPREZENTÁCIÓ SZEREPÉT, DE TERMÉSZETESEN SZELLEMI TARTALMÁBAN TELJESEN MÁS VILÁGKÉPET KÉPVISELTÉK. AZ 1453 UTÁN ELFOGLALT TEMPLOMOKAT – A MIHRÁB (MEKKA IRÁNYÁT JELZŐ FALFÜLKE) KIJELÖLÉSE UTÁN – MINDEN PROBLÉMA NÉLKÜL HASZNÁLATBA VETTÉK. A MODERN KOR POSZTBIZÁNCI ÉS MUZULMÁN TEMPLOMÉPÍTÉSZETE A MAI NAPIG EBBŐL A FORRÁSBÓL TÁPLÁLKOZIK.

Különleges és dicsőséges TITKOT LÁTOK:

MENNYET ÉS ISTÁLLÓT, KIRÁLYI SZÉKET
ÉS SZŰZET, JÁSZOLT,
MELYBEN A BEFOGADHATATLAN
KRISZTUS ISTEN NYUGOVÉK,
KIT ÉNEKEKBEN MAGASZTALUNK.

